

Prof. Macit Gökberk

FELSEFE TARİHİ

Remzi Kitabevi

FELSEFE TARİHİ / Prof. Macit Gökberk

© Remzi Kitabevi, 1985

Her hakkı saklıdır.

Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Düzeltili: Mecit Demir

Kapak: Ömer Erduran

ISBN 978-975-14-1921-7

BİRİNCİ BASIM: 1961

OTUZ İKİNCİ: Ekim 2019

Kitabın bu basımı 3000 adet yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul

Sertifika no: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090

www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi

4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul

Sertifika no: 44903 / Tel (212) 629 0615

Cilt: Çifçi Mücellit, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi

5. Cad. No: 24-25 Bağcılar-İstanbul

Tel (212) 629 4783

İçindekiler

İLKÇAĞ FELSEFESİ, 9

I. Yunan Felsefesi	11
Felsefenin Doğuşu	11
Doğa Felsefesi	21
İnsan Felsefesi	47
Yunan Felsefesinin Sistematik Dönemi	65
II. Helenizm - Roma Felsefesi	104
Ahlaki Dönem	107
Felsefe Çıgırları Arasında Uzlaşma	130
Roma Felsefesi	135
Yeni Şüphecilik	143
Dini Dönem	147

ORTAÇAĞ FELSEFESİ ~ ANTİKÇAĞDA HİRİSTİYAN FELSEFESİ, 157

Patristik Felsefe	159
Skolastik Felsefe	177

RÖNESANS FELSEFESİ, 203

Giriş	205
Rönesans Felsefesinin Çıgırları	212
Rönesans'ın Din Anlayışı	226
Devlet ve Hukuk Felsefesi	236
Doğa Felsefesi	245

17. YÜZYIL FELSEFESİ, 281

Giriş	283
-------------	-----

18. YÜZYIL AYDINLANMA FELSEFESİ, 369

Giriş	371
Teorik Sorunlar	376
Pratik Sorunlar	413

KANT VE ALMAN İDEALİZMİ, 445

I. Kant	447
II. Alman İdealizmi	474

19. YÜZYIL FELSEFESİNDE POZİTİVİZM VE
BENZER AKIMLAR, 523

Almanya'da Spekülatif Felsefeye Tepki, Heglciliğin Çözülmesi	525
Filozof Adları Dizini	555
Bibliyografya	559

BİRİNCİ BASKININ ÖNSÖZÜ

Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde son yıllarda verdiğim derslerin notlarını değerlendirerek meydana gelen bu kitap, bir "ders kitabı" olarak anlaşılmalıdır. Filozof metinlerinin yanı sıra, kitabın sonuna eklenen bibliyografya listesindeki eserlerden de faydalanılarak hazırlanan bu kitapta, felsefe problemlerini çözenin sürecini anlatan felsefe tarihinin standartlaşmış bilgilerini öğrenciye tanıtmak amacı göz önünde bulundurulmuştur. Burada, felsefe öğretileri, içten bağlantıları ve kültür ortamı ile filozofun kişiliğine olan ilgileri bakımından gösterilmek istenmiş, felsefe tarihinin, çeşitli öğretiler arasındaki yakınlıklar ya da karşıtlıklar içinden geçen ritmi belirtmeye çalışılmıştır. Bu anlayışla problemlerin çözümündeki gelişmenin bağlantısı hep göz önünde bulundurulmuş, gerektiğinde geriye dönülmüş ya da –Rönesans Felsefesiyle 18. Yüzyıl Aydınlanma Felsefesi bölümlerinde olduğu gibi– gelişme başlıca problem grupları üzerinde gösterilmiştir. Ortaçağ felsefesinin eksikliği, Rönesans Felsefesi bölümündeki geniş tutulan karşılaştırmalarla, kısmen olsun, giderilmeye çalışılmıştır.

Kitapta, on beş yıldan beri derslerimde denediğim Türkçenin yeni gelişmelerine uyan bir dil kullanılmıştır. Bu bakımdan bulunacak tutarsızlıklar, aksaklık ve başarısızlıklar, sırf benim olanlar bir yana, bir kültür dili olmak yolunda henüz kendisini arama durumunda olan Türkçeye de bağışlanmalıdır.

Macit Gökberk
İstanbul, Ekim 1961

İKİNCİ BASKININ ÖNSÖZÜ

Birinci baskıdaki boşluklar bu yeni baskıda doldurulmaya çalışılmıştır: Ortaçağ felsefesi eklenmiş, bu felsefeye geçişi daha iyi belirtebilmek düşüncesiyle antikçağ sonundaki dini felsefe akımı, bu arada özellikle Yeni-Platonculuk genişletilmiştir. Birinci baskıda ortaçağ felsefesinin eksikliğini az çok gidermek için Rönesans felsefesi bölümünde ortaçağ felsefesine ayrılmış olan açıklamalar ikinci baskıda çıkarılmıştır.

Kitabın konusu Batı Felsefesinin tarihi olduğundan, İslam felsefesine ancak Hıristiyan ortaçağ felsefesine etkileri bakımından dokunulmuştur. Memleketimizde İslam felsefesi tarihinin başlı başına ele alınması doğru olur.

Hegel ile sona eren birinci baskı, bu ikinci baskıda 19. yüzyıl sonlarına doğru uzatılmıştır. Bu arada Alman İdealizmi Schleiermacher ve Schopenhauer ile tamamlanmış, 19. yüzyıl pozitivizmi, Almanya'da İdealist Felsefeye tepki yanında, Auguste Comte, J. Stuart Mill ve Herbert Spencer gibi bu çağın başlıca temsilcileriyle belirtilmeye çalışılmıştır.

Macit Gökberk
İstanbul, Aralık 1966

İLKÇAĞ FELSEFESİ

I. YUNAN FELSEFESİ

FELSEFENİN DOĞUŞU

İlkçağ felsefesi deyince, dar anlamında Yunan felsefesi ile bu felsefeden doğmuş olan Helenizm-Roma felsefesini anlayacağız. Belli bir tarih dönemini adlandıran ilkçağ kavramı, bilindiği gibi, geniştir: Bu dönem, ilk yazılı belgelerle başlar –aşağı yukarı dördüncü bin yıldan– İsa’dan sonra 476 yılında Batı Roma İmparatorluğu’nun çöküşüne kadar sürer. Bu uzun zaman aralığında da birçok kültürler doğup gelişmiştir. Uzakdoğu ve Hint kültür çevrelerini bir yana bırakırsak, yalnız Akdeniz çevresinde başlıcalarını sayalım: Mısır, Mezopotamya (Sümer, Akad, Babil, Asur), Hitit, Fenike, Yahudi, Yunan, Pers, Roma ve Kartaca kültürlerini buluruz. İlkçağ kavramı, bütün bu kültürleri içine alır.

Öyle ise neden ilkçağ felsefesi derken, *yalnız* Yunan felsefesi ile bundan türemiş olan felsefeleri anlıyoruz? Neden bin yıllarca sürmüş olan bu çağın, felsefe bakımından başarısını yalnız Yunanlılara ayırıyoruz? İlkçağı bir bütün olarak ele almak doğru olmaz mıydı?

Doğru olmazdı, çünkü, göreceğiz ki, *bugün bildiğimiz anlamdaki felsefeyi* ilk olarak ortaya koyan, yaratan eski Yunanlılar olmuştur. Böyle bir felsefe, *klasik ilkçağ* ya da *antikçağ* adı verilen, yalnız Yunan ve Roma kültürlerini içine alan, İsa’dan önce 8. yüzyılda başlayıp, İsa’dan sonra 5. yüzyılda sona eren, demek ki bin yıldan çok süren bir tarih aralığının ürünüdür. Bundan dolayı, şu sınırladığımız biçimiyle ilkçağ felsefesine *antik felsefe* de denilir. Buna göre, antik felsefe denilince Yunan felsefesiyle bundan türemiş olan Helenizm ve Roma felsefesi anlaşılır. İşte bizim konumuz da bu antik felsefe olacaktır.

Yunan kültürüyle onun izinde yürüyenlerin dışında kalan kültürlerde, hiç olmazsa felsefeye benzer bir şeyler yok muydu? Elbette vardı.

Çünkü, hangi kültür basamağında bulunursa bulunsun, her toplumun, bir yandan birtakım dini tasarımları –mitosları, efsaneleri– öbür yandan da birtakım bilgileri vardır. Bu *mitoslar*, bilinçsiz olarak çalışan ve yaratan kolektif hayal gücünden doğmadırlar; gelenekle kuşaktan kuşağa geçerler, bunların köklerinin Tanrı’da olduğuna inanılır, onun için bunlara oldukları gibi inanılır. Sözü geçen bilgiler ise tek tek kişilerin veya kuşakların görgülerinden, *pratik amaçlar* bakımından doğa üzerinde durup düşünmelerinden meydana gelmiştir. Bu *pratik bilgiler* insana, varlığını ilgilendiren belli birtakım doğa olaylarına az ya da çok egemen olmak olanağını sağlarlar.

İmdi sözü geçen mitoslarda: “*Bu evren nereden gelip nereye gidiyor?*”, “*Budünyada insanın yeri ve yazgısı nedir?*” sorularına, bu en son sorulara bir cevap vardır. Bu cevaplar da oldukları gibi benimsenirler, bunlara hiçbir kuşku duymadan inanılır, bunlar yalnız inanç konusudurlar.

Ancak, bir yerde ve bir zamanda öyle bir an gelir ki, bu yanıtlar insanı artık kandıramaz olurlar. İnsan, *son sorular* üzerinde artık *kendisi* de düşünmeye başlar; din ile geleneğin verdiği yanıtlarla yetinmeyip bilmek, anlamak istediğine kendi aklı ile kendi görgüleriyle ulaşmaya çalışır. İşte o zaman, insanın kendi bulduklarıyla dinin, geleneğin sunduğu tasarım arasında bir çatışma başlar; o zaman insan dinin açıklamaları karşısında eleştirici bir duruş alır; bunlara gözü kapalı inanmaz olur, bunların doğrusunu, eğrisini ayırmaya, eleştirmeye koyulur.

Pratik bilgiler bakımından da durum böyledir: Burada da öyle bir an gelir ki, insan, aklını ve görgülerini, yalnız varlığını ayakta tutmak için gerekli pratik-teknik bilgiler edinmek yolunda kullanmakla yetinmez olur; yalnız bilmek için de bilmek ister, böylece de *praxis*’in üstünde *theoria*’ya yükselir, dolayısıyla *bilime* varır. İşte felsefe böyle bir anda, böyle bir durumda doğmuştur.

İsa’dan önce 6. yüzyılda Yunan kültürü, gerçekten de böyle bir durumu yaşamıştır. Bu yüzyılda Yunanlılar için kutsal gelenek çağı kapanmaya yüz tutmuştu: Din ve geleneğin çizdiği dünya görüşü sarsılmış, bunun yerini, tek kişinin kendi aklı, kendi görgüleriyle kurmaya çalıştığı bilime dayanmak isteyen bir tasarım almaya başlamıştı.

İşte felsefenin adını da kendisini de 6. yüzyılın Yunan kültüründeki bu gelişmeye borçluyuzdur.

Bugün bizim de kullandığımız felsefe deyimi, Yunanca *philosophia* sözcüğünden gelir. Felsefe, *philosophia*'nın Arapçada aldığı biçimdir. Türkçeye de Arapça üzerinden bu biçimde girmiş. *Philosophia* bileşik bir sözcüktür, iki sözcükten kurulmuştur: *Philia* ile *sophia*'dan. İlki sevgi, ikincisi bilgelik, geniş anlamıyla bilgi demektir. Buna göre *philosophia*; bilgiyi, bilgeliği sevmek demektir.

Platon'un öğrencilerinden *Herakleides Pontikos*'un söylediğine göre, *philosophia* deyimini ilkin *Pythagoras* kullanmış. *Pythagoras* kendine *philosophos* (filozof) dermiş. Çünkü, ona göre *sophia*, bilgelik, eksiksiz doğru yalnız tanrılara yakışır; insana ise ancak *philosophia*, yani bilgeliği sevmek, dolayısıyla ona ulaşmaya çalışmak yararlıdır.

Herakleides Pontikos'un bu bildirdiğinin doğru olduğuna inanmak pek güç. Burada *sophia* ile *philosophia* birbirinin karşısına öyle bir biçimde konuyor ki, bu karşılaştırma –ilerde göreceğimiz gibi– Sokrates ile Platon'un Sofistlerle savaşmalarını pek andırıyor. Gerçekten de Sokrates ile Platon, kendi bilgisizliklerini bilmelerini, yani neyi bilmediklerini bilmelerini gerçek bilginin kaynağı sayıyorlar, bunun karşısına da Sofistlerin şişirme, temelsiz bilgilerini koyuyorlardı. *Herakleides Pontikos*, *philosophia* deyimini ilkin *Pythagoras*'ın, hem de bu anlamda kullandığını ileri sürerken, öğretmeni Platon'da gördüğü bu karşılaştırmanın çok etkisinde kalmışa benziyor.

Ama, *Herakleides Pontikos*'un söyledikleri tarih bakımından doğru olmasa bile, *philosophia* deyiminin o sıralarda kazandığı anlamı çok güzel dile getiriyor: Buna göre, *philosophia*; durup dinlenmeden bilgiyi, doğruyu arama işidir. Düşünme ile olsun, deney ile olsun, burada varılmak istenen şey; doğru'dur, hakikattir. Felsefe, doğru'ya varmak ister, bunun için uğraşır; eldekilerini bu amacı bakımından boyuna ayıklar, eleştiren bir süzgeçten geçirir. Kısaca *philosophia*; bilgiyi bir sevmektir, ona varmak özleyişiyle yoluna bir düşmedir, onu elde etmek için bir çabadır.

Bunun karşısında bu bilgeliğin, sözde eksiksiz olarak, elde bulunduğu inanma var. Bu da akıl ve gözlemden çıkarılmamış olan, olduğu gibi benimsenen bir inanç ancak.

Felsefenin adını olduğu gibi, *kendisini* de ilkin Eski Yunan'da buluyoruz. İsa'dan önce 6. yüzyılda, o zaman *İonia* adı verilen bölgede (Aşağı yukarı bugünkü İzmir ve Aydın illeri ile karşılarındaki adalar) birta-

kim düşünürlerle karşılaşıyoruz ki, bunlar yapıtlarına *peri physeos* (Doğa üzerine) karakteristik adını veriyorlar. Bu yapıtlar, doğanın, evrenin bilimsel bir tablosunu çizmek için yapılmış olan ilk denemelerdir, dolayısıyla da dini bir dünya tasarımıyla ayrılan ilk felsefe yazılarıdır. İşte İonia'da bulduğumuz bu gelişme ile Yunan felsefesi başlamış oluyordu. Nitekim, göreceğiz, bu gelişme bizi sonra dosdoğru Platon ile Aristoteles'e, Yunan felsefesinin bu iki doruğuna ulaştıracaktır.

İonia'da karşılaştığımız bu gelişmeden önce, hiçbir yerde bu çeşit düşünceler, bu çeşit yazılar bulamıyoruz. Hint kültürünün çok derin düşünceleri saklayan ünlü *Upanişad*'ları bile sıkı sıkıya dine bağlıdır. Bunlarda da doğa üzerine birtakım görüşler var. Ama bunlar, İonia düşünürlerinin yazılarında olduğu gibi, doğanın önyargılardan uzak, özgür kalarak bir araştırılması olmayıp, din açısına bağlı kalarak yapılmış yorumlardır.

Yunan felsefesini *Doğu*'dan gelen etkilerden türetmek denemeleri yapılmıştır. Bu denemelerin daha ilkçağ sonlarında yapıldığını görüyoruz: Yahudiler, YeniPythagorasçılar, YeniPlatoncular ile Hıristiyanlar Yunan felsefesinin kökünün *Doğu*'da olduğu savını yaymışlardır: Örneğin, İ.S. 2. yüzyılda yaşamış olan *Numenios* adında bir YeniPythagorasçı "Platon, Attika diliyle konuşan Musa'dan başka bir şey değildir" demiştir. Ayrıca Elealılarda Hint, Pythagorasçılarda Çin, Herakleitos'ta Pers, Empedokles'te Mısır, Anaxagros'ta Yahudi dininin etkileri olduğu ileri sürülmüştür. Günümüze kadar sürüp gelmiş olan bu denemeler, bazı bakımlardan haklıdır ama pek çok zorlamalara da kaçmaktadırlar. Çünkü *varlıkların özü, yapısı üzerine özgür bir düşünce olan Yunan felsefesi*, *Doğu* dinlerinden alınma çeşitli tasarımlarla açıklanamaz. Bunu bilgi konusunda açık olarak görebiliriz: İlk Yunan düşünürleri, birtakım bilgilerini elbette *Doğu*'dan almışlardır; bu arada, özellikle geometri bilgilerini Mısırlılardan, astronomi bilgilerini de Babillilerden edinmişlerdir. Ama Yunanlıların *Doğu*'dan aldıkları bu bilgileri, bu bilme gereçlerini *işleyiş ve değerlendirişlerinde*, Yunan düşüncesinin, başka hiçbir yerde bulamadığımız başarısını çok açık olarak görebiliriz. Mısır geometrisi *pratik-teknik* gereksemelerden doğmuştu: Ülke için hayati önemi olan Nil'in yıllık taşmalarını düzenlemek, bunun için kanallar açmak zorunluluğu, bu gereksinme, Mısır geometrisini ortaya koyup geliştirmişti. Böylece doğan bu geometri, pratiğe bağlı olmaktan hiçbir zaman da kurtulamamıştır. Mısırlılar, buldukları geometri teoremlerine *ampirik* bir yolla varmışlar-

dı; onun içindir ki, örneğin yüzeyleri ölçmede kullanılan formüller, bugünkü geometride olduğu gibi, birtakım aksiyon ve tanımlara dayanan bir sistem meydana getirmiyordu; bunlar tek başlarına, dağınık bir halde idiler, aralarında bir bağlantı yoktu. İşte Yunanlıların bu alanda ulaştıkları büyük başarı; Mısırlıların parça parça bilgilerinden bir *sistem* geliştirmek, yalnız teknik nitelikte olan bilgilerinden *teorik bir bilim* yaratmak olmuştur. Thales, Pythagoras, Eukleides, böyle bir geometriye yol açanların başında yer alırlar. O sıralarda Doğu'da çok ilerlemiş olan başka bir bilgi kolunda, astronomide de durum böyle: Babillilerin ünlü astronomisi, yıldızlara tapan Babillilerin dinine dayanıyordu, bu dinin ve pratiğin hizmetinde idi. Yıldızlar üzerinde yapılan inceden inceye gözlemler, güneş ve ay tutulmalarının hesaplanması, hep *dini-pratik* amaçlar içindi. Burada da Yunanlılar, Babillilerin zengin gözlem gereçlerinden yararlanmışlar ama sonunda, bu pratiğin emrindeki dağınık gereçlerden –Anaximandros'tan Ptolemaios'a kadarki çalışmalarıyla– gökyüzünün bilimsel bir görünüşünü çizen bir *teori* kurmuşlardır.

Bütün bunlardan görüyoruz ki Yunanlılar, doğruya ve bilgiye, doğrunun ve bilginin *kendisi* için yönelmiş olan bir bilimin, bir felsefenin ilk yaratıcılarıdır. Böyle bir şeyi de –bilgiye, bilginin kendisi için ulaşmak istemeyi– Eski Doğu'nun hiçbir yerinde bulamıyoruz. Eski Doğu kültürü, bilgi ile ya dini bakımdan ya da teknik bakımdan ilgilenir, Mısır ve Babil örneklerinde gördüğümüz gibi. Yunan felsefesinin köklerini Doğu'da bulmak için uğraşmalar, bir yandan Doğu'nun efsanelik bir bilgeliği olduğu inancına dayanır; öbür yandan da ilkçağ sonlarında Doğu ve Yunan bilgeliklerini geniş bir dini-felsefi sinkretizm içinde karıştırıp eritmek eğiliminden ileri gelmiştir denilebilir.

İlkçağda *filozof tipini* de yalnız Yunanistan'da bulabiliyoruz. Bir yandan hayatının en yüksek ereğini bilgide bulan, bilmek için yaşayan; öbür yandan, edindiği bilgileri yaşamasına temel yapmak isteyen filozof denilen bu insan tipi ancak Yunanistan'da var. Bir Thales, bir Protagoras, bir Empedokles, böyle bir insan için tipik örneklerdir. Eski Doğu kültürlerinin hepsinde bulduğumuz bir kurum, Tanrı ile kul arasında aracılık eden, dolayısıyla gizli, esrarlı birtakım güçlere sahip olduğuna inanılan kapalı rahipler kasti, Yunanistan'da hiçbir zaman olmamıştır. Burada din adamı yerine *araştırmacıyı*, *düşünürü* buluyoruz. Bu düşünür tipi de büyük bir saygının konusudur. Pythagoras ve başkalarında gördüğü-

müz gibi, bu düşünürlerin adı, zaman zaman –başka ulusların peygamberleri, ermişleri gibi– bir efsaneye bürünür. Bu düşünürler, hiç olmazsa başlangıçta, okul ile akademi arasında bir şey olan bir çevrenin ağırlık merkezidirler. Burada, öğretmek ve öğrenmek için, birlikte bilimsel çalışmalar yapmak için birleşmiştir; bu çevreler, birer bilim derneği, birer bilim tarikatı gibi bir şeydirler. Bu dönemin düşünürleri, siyaset alanında da önder rolünü oynarlar. Başlangıçlarda bulduğumuz bu filozof tipinden sonra, yavaş yavaş, bir yandan hayattan çok kendi düşünce dünyasına çevrilmiş olan bir *bilgin*, bir araştırmacı, bir derleyici tipi –Anaxagoras, Demokritos, en sonra da Aristoteles’te gördüğümüz gibi– öbür yandan da daha çok hayata yönelmiş bir pratik filozof, bir *yaşama sanatçısı*, bir eğitici tipi gelişmiştir: Sokrates, bu tipin, bütün ilkçağ için en büyük örneği olacaktır. Yunan felsefesinin ancak son döneminde, Batı’nın bilimi ile Doğu’nun dini kültürlarının karşılaştıkları bu dönemde, daha çok *din coşkusu* ile dolu, kurtuluşu öğütleyen tipi görüyoruz.

Bu söylenenleri göz önünde tutarsak, yani bugünkü anlamında bilim ve felsefenin beşiğinin Eski Yunanistan olduğunu düşünürsek, Yunan felsefesinin büyük önemi kendiliğinden belli olur. Yunan düşüncesi, bilim ve felsefeyi yaratan özelliği ile sıradan bir tarihi araştırmanın konusu değildir. Avrupa kültürünün, bütün Batı kültür çevresinin kurucu düşüncelerinin, bugüne kadar süregelen başlıca ilkelerinin kaynağı burası olduğu için, üzerinde çok önemle durulmaya değer.

Yalnız pratiğe yarayan bilgileri toplamakla, yalnız din gerekmesini besleyen hayal gücüyle yüklü tasarımlarla yetinmeyen Yunanlılar, temellendirilmiş, bir birlik içinde derlenip toplanmış bilgilere varmaya çalışmışlardır. Onun için Yunan felsefesinin tarihi, ilk planda Batı biliminin doğuşunu görmek, öğrenmek demektir. Ama Yunan felsefesi tarihinden, bir de tek tek bilimlerin meydana gelişlerinin tarihini öğrenebiliyoruz. Çünkü düşüncenin mitolojiden ve günlük yaşayıştan çözülmesiyle başlayan bilimin, kendi içinde de yavaş yavaş ayrılmalar başlamıştır. Bilgi gereçlerinin birikmesi ve organik olarak bölümlenmesi yüzünden, başlangıçta yalın ve kapalı bir birlik olan bilimden, giderek, tek tek bilimler ayrılıp, az veya çok, kendi başlarına gelişmeye koyulmuşlardır.^(*)

(*) Bu arada felsefe ile bilimi hep yan yana kullandık. Yunanlılarda *philosophia* bilim de demektir. Nitekim çoğul şekliyle *philosophia*’lar denildiğinde, tek tek bilimler anlaşılır.

Felsefenin Eski Yunan'da sözü geçen bu başlangıçları, onun sonraki, bugüne değin süren gelişmesi için başlıca bir ölçü olmuştur. Yunan felsefesi, elindeki öyle pek geniş olmayan bilgi gereçlerini bilimsel olarak işlemek için gerekli kavram kalıplarını araştırıp bulmuş, pratik-dini kaygılardan bağımsız kalarak dünya üzerine olabilecek hemen hemen bütün görüşleri ortaya koyabilmiştir. Antik düşüncenin özelliği ile tarihinin öğretici önemi işte buradadır. Batı kültür çevresinin *bugünkü* dünya anlayışı da dilleri de antik felsefenin varmış olduğu sonuçlarla yüklüdür, bu sonuçlardan yoğurulmuştur. Yunan felsefesi, Batı kültürü dünya görüşünün, bu görüşe dayanan başarıların bir ana kaynağıdır.

Yukarıda, antik felsefe ile Yunan felsefesi deyimlerini, yer yer, eşanlamda kullandık. İlkçağın Yunan ve Roma tarihlerini içine alan dönemine antikçağ denildiğine göre, antik felsefenin de Yunan ve Roma felsefelerini kapsaması gerekir. Ama Yunan felsefesi yanında başlı başına olan, bağımsız olan bir Roma felsefesinin sözü olamaz. Çünkü, göreceğiz, Romalılar felsefeye yeni, özgün denebilecek pek bir şey katamamışlardır; düşünceleri, hemen hemen, Yunanlıların çizdiği yolda yürümüştür. Öbür yandan, *İskender*'in seferleriyle, Yunan kültürü Akdeniz'in doğusuna, ta Asya'nın içerlerine kadar yayılmıştı. *Helenizm* (Doğu Akdeniz çevresinin Helenleşmesi, kültürce Yunanlılaşması) denilen bu süreçte, tabii, Yunan felsefesi de Doğu'ya ulaşmış ve böylece Doğu Akdeniz'de, en önemlisi İskenderiye olan, yeni bilim merkezlerinin kurulmasına yol açmıştı. Bu dönemin başlıca düşünürleri, Grekçe yazan Doğululardı. Burada da temel Yunan felsefesidir ancak içine, kökleri Doğu'da olan birçok düşüncenin karıştığı bir Yunan felsefesi.

Yunanlıların siyasi tarihinde üç dönem vardır. Bunlara paralel olarak Yunan kültür tarihinde de üç dönem ayırabiliriz: Siyasi hayatlarının ilk döneminde Yunanlılar, ayrı boylar, bağımsız şehirler halinde, aralarında sıkı politik bir bağlılık olmadan yaşamışlardır. Bu ilk dönemde, düşünce hayatı da felsefe de birbirinden oldukça bağımsız olan ayrı ayrı merkezlerde gelişmiştir. Buralarda, aynı zamanda siyasi bir rol de oynayan düşünürler sivrilip bir felsefe geleneğinin ilk temellerini kurmuşlardır. Bu dönemin sonlarına doğru gezici birtakım öğretmenlerin ortaya çıktıklarını, felsefe bilgilerini şehirden şehire taşıdıklarını görüyoruz. Pers sa-

